

EXIL JAKO OSUD

Exil je osudem lidí pera, básníků a literátů od chvíle, kdy Platon prohlásil, že v ideálním státě nemají básníci co dělat a kdy Seneka – na pouti do exilu – pochopil, proč nemá člověk vlastnit víc, než cestou unese. Po-
míneme-li osm tisíc roků známé stěhování národů, je zkušenost exilu zkušeností autorů všeho druhu, opakováním, které bylo mnohokrát zaznamenáno a ještě častěji pohřbeno zapomněním. Je to osud mnoha známých a mnoha neznámých. Naše století má v tomto ohledu prvenství. Nikdy nemuselo tolik lidí hledat exil, aby si zachránili holý život, když už ne pouhou možností psát, být svéprávní a svobodní, zodpovědní za každé slovo jako v revolucích, převratech a válkách – z toho dvou světových. Stačilo by jmenovat jen ruské a potom německé básníky a spisovatele. Potom čínské a jiné asijské autory. Básníky, dramatiky a spisovatele z Afriky.

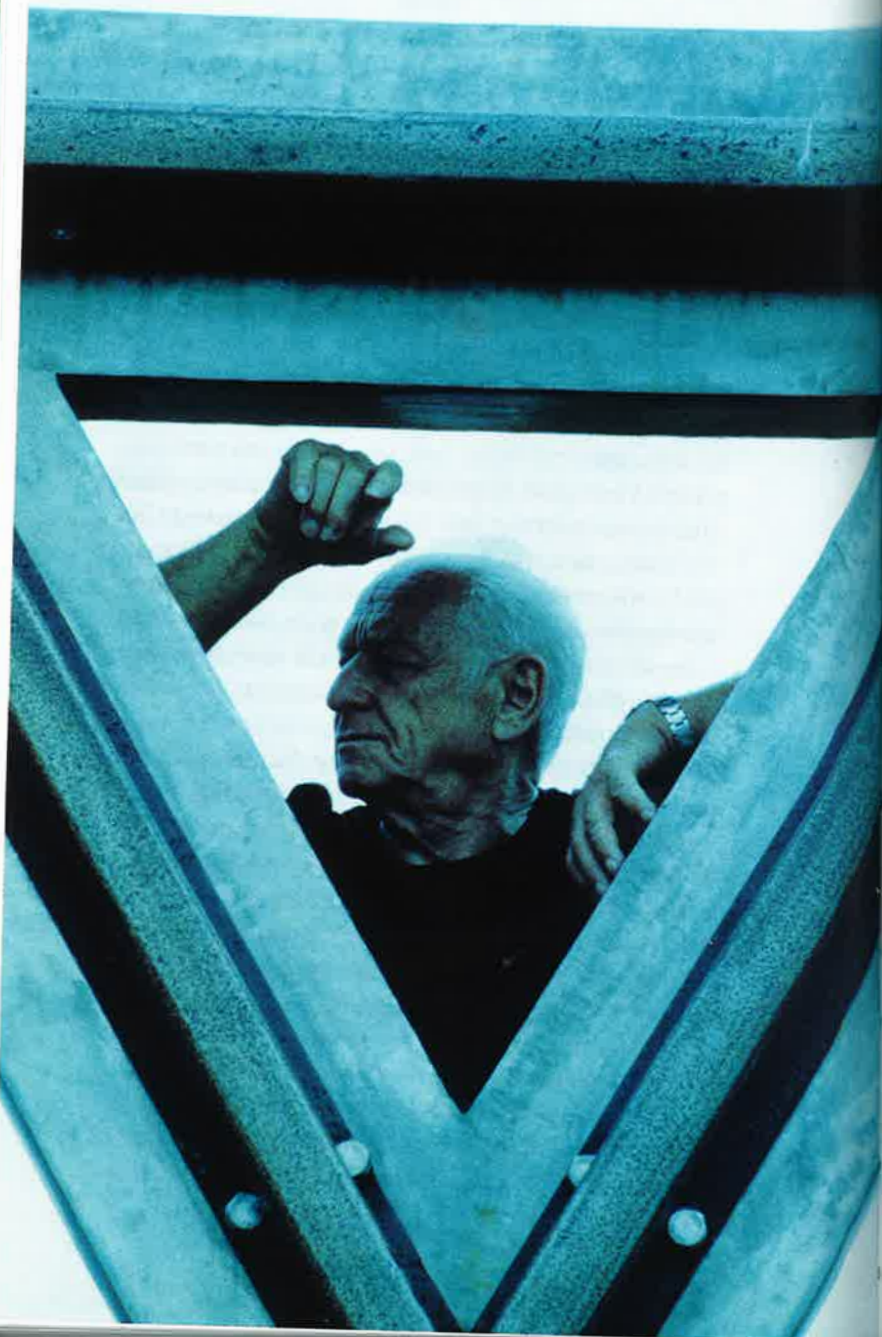
Na Bienale v Benátkách v roce 1979, kam sezvala italská vláda exilové umělce z celého světa, jsem potkal tolik lidí, kteří odešli z domova a utekli se do ochrany exilu s holýma rukama, bez zavazadel, někdy

s rukopisem, často bez něj, že by mohli založit město. Nechci opakovat, co znamená exil pro umělce slova. Co ztratí a co už v sobě a kolem sebe pohřbí navždy. Nechci opakovat nevyčíslitelnou ztrátu miliard neviditelných kořínků, neviditelné tkáň zdroje energie nebo inspirace, jimiž se napájela jejich schopnost, jejich hypnotická síla, jejich nadání, jejich dar pozorovat, vnímat, posuzovat a rozumět i sdělit, ona neviditelná rezonance, která rozeznává slovo jako srdce zvonu jeho ozvučné stěny. Ten, kdo byl ve své zemi jako ryba ve vodě, aniž o tom musel uvažovat, je znenadání ryba na suchu. Prostředí, lidské vztahy, přátelé a stromy, jídlo, písně, všechno je jiné. Možná ne lepší nebo horší, ale odlišné. Řeč je jiná než jazyk snů. Ozvěny nesouznějí s obrazem akce. To, co poznal člověk doma v setině vteřiny, se mění v hádanku v nové zemi. Zvyky, šaty, prostředí, všechno vyvrací staré představy. Najednou je nejsilnější z pocitů stesk.

Místo výhledů se objeví návraty. Některý exil, jak víme, nemá naději. Některá jízdenka už není zpáteční.

Některý exil trvá do konce života. Asi není každý exulant tak šťastný jako Viktor Hugo, který se vrátil do rodné Paříže už za deset roků. Je známá anekdota, že měl – už skoro doma – malou potřebu a využil stín temné ulice a domu. Domovnice mu vyčinila: že se nestydíte, dělat to tady. Nevíte snad, že tady bydlí spisovatel Viktor Hugo? Muž odpověděl vesele: Viktor Hugo? To jsem já.

Některý exil končí šťastně. Spisovatel může i v nejhorším případě pokračovat tam, kde přestal. Mnoho exilů končí nešťastně. Ne každý strom je možné přesa-

dit. A potom je každý exilový osud jiný, asi jako se každý člověk liší otisky prstů. Exil zároveň není jen důvod k nářku. Na mnoho autorů má exil kladný vliv. Autor si ověří schopnost a sílu svého talentu, svou vytrvalost, další možnosti svého umění. Hledá nové čtenáře. Někteří spisovatelé v exilu, jako Conrad, Nabokov, Kundera, Brodskij, ovládnou nový jazyk a obohatí se jako někdo, kdo dostane vzácný dar dvakrát. Autor v exilu si někdy plným právem smí připadat jako pták Fénix, který povstává ze svého popelu. Jistě to není snadné a není to pro slabé. Není to pro malomyslné. Ale autor, který se nenechá umořit steskem a potížemi, si v nové zemi ověří hloubku svého přesvědčení, naučí se dívat na svět novými očima, pochopí úžasnou možnost nosit si domov jako šnek svůj domeček kamkoli jde, odkudkoli se vrací. Autor v nové zemi může získat nové čtenáře. Rozšíří si obzor.

A pomalu získává ztracenou rovnováhu, bez které se zdá blízko, co je daleko a daleko, co je blízko, černé bílé a bílé černé. Je to ona neviditelná rovnováha, o které se nemluví a která znamená pro člověka tolik, jako gravitace pro hvězdy nebo přitažlivost Země.

Jsme v nové zemi jako provazolezci, kteří škobrtají na visutém laně, vysoko nad zemí, v situaci nebezpečného života. Někdy se to skoro podobá sebevraždě. Vzhledem k výsledkům, k příliš riskantnímu počínání, vezmeme-li v úvahu, že největší výzbroj spisovatele je jeho citlivost. Zajisté je exil nejkrušnější, nejskromnější existence, kde se i z nejdružnějších stávají nezkrotní individualisté a kde jen málokdo uspěje umělecky i materiálně. Exil je něco, co oduševňuje. Co promění mo-

rální hodnoty v onen pevný bod, který si představoval Archimédes ve vesmíru, aby mohl pozvednout Zemi. Ve volbě mezi svobodou a nesvobodou volí autor-exultant volnost. Mezi lepším a horším volí to čisté.

Nechci být patetický.

Exil je za určitých okolností duše toho, co je doma jen tělem. Exil je hlas, když domov oněmí. Exil je prodloužená ruka schopná pohybu, když domov ochromí. Exil je křik, který volá mezi umlčenými po spravedlnosti a protestuje proti křivdě, když je domov bezbranný a bezprávný.

Exil, minulý, současný i budoucí je součástí naší existence.

ODVAHA K PAMĚTI:
válka jako nejdůležitější zkušenost
člověka 20. století

V české literatuře je známa řada autorů, jejichž tvorbu poznamenal osudový zážitek z dětství či mládí. Traumatizující události raného věku ovlivnily umělecké texty Otokara Březiny, Jakuba Demla, Františka Halase, Jana Čepa nebo Vladimíra Holana. Obvykle to byla smrt někoho velmi blízkého, nejčastěji rodičů a sourozenců, jež je vedla k permanentnímu návratu k tématu smrti, které se tak stalo leitmotivem jejich díla. To lze konstatovat i přes vědomí autonomie uměleckého díla a v jistém smyslu jeho nezávislosti – po dokončení – na autorovi.

Mezi spisovatele, jejichž beletrie je ovlivněna tragickou životní zkušeností dětství a mládí, lze připojit Arnošta Lustiga. U všech uvedených autorů se tento zážitek projevil brzy. Lustigova transformace do uměleckého textu byla dlouhodobá. Jistě trvalo i Halasovi či Čepovi jistý čas, než zkušenost čtyřletého či pětiletého dítěte nalezla podobu básní sbírek Sepie nebo Kohout plaší smrt a povídkových knih Dvojí domov, Vigilie, Zeměžluč, Letnice či Děravý plášť. Lustigovy první publikované texty byly zprávami a reportážemi, posléze otiskoval recenze divadelních představení, filmů a především knih; byly tedy úzce spjatý s žur-